

УДК 330.15:330.341.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-33-44

Світлана Повна

**ВПЛИВ РІВНЯ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ РЕСУРСАМИ КРАЇНИ
НА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ**

Svitlana Povna

**INFLUENCE OF THE LEVEL OF RESOURCE ENDOWMENT
OF THE COUNTRY ON THE FEATURES OF ITS INNOVATIVE DEVELOPMENT**

У статті проведено порівняльний аналіз України, Білорусі та Казахстану для з'ясування, наскільки багатство країни на природні ресурси впливає на особливості її інноваційного розвитку. Дослідження підтвердило зворотний зв'язок рівня забезпеченості країни ресурсами з темпами її інноваційного розвитку: чим багатша країна на природні ресурси, тим нижче рівень розвитку інновацій у ній. Ця тенденція, що називається «ресурсним прокляттям», найбільшою мірою проявила себе на теренах Казахстану через суттєву залежність від експорту нафти, а також в Україні – через залежність від експорту зернових культур. Основні фактори, що впливають на характеристики економічного розвитку країни в таких умовах, – це рівень людського капіталу, що проявляється через формальну освіту, сформовані вміння та навички, а також досконалість інституційного середовища, що має створити стимули для розвитку високотехнологічних виробництв обробної промисловості. Для подолання негативних ефектів «ресурсного прокляття» необхідна воля та системні організаційні зусилля держави щодо перенаправлення рентного доходу на розвиток сучасних виробництв, а також допомога щодо їх виходу на зовнішні ринки. Але проблемою тут є незацікавленість держави в покращенні інституційного середовища за наявності високої природноресурсної ренти, тобто виникає взаємозв'язок між наявністю сировинної ренти та недосконалими інститутами. Позитивною тенденцією в Україні можна вважати розвиток сектора ІКТ, що в потенціалі може запобігти різкому зниженню рівня розвитку людського капіталу.

Ключові слова: інноваційний розвиток; економічний розвиток; забезпеченість ресурсами; ресурсне прокляття; інституційне середовище; людський капітал; обробна промисловість.

Рис.: 1. Табл.: 5. Бібл.: 31.

The article provides a comparative analysis of Ukraine, Belarus and Kazakhstan to find out how the country's wealth in natural resources affects the features of its innovative development. The study confirmed the inverse relationship between the level of a country's resource endowment and the rate of its innovative development: the richer a country is in natural resources, the lower the level of innovation development in it. This trend, which is called the "resource curse", has manifested itself to the greatest extent in Kazakhstan through a significant dependence on oil exports, as well as in Ukraine due to dependence on the export of grain crops. The main factors affecting the characteristics of the country's economic development in such conditions are the level of human capital, which manifests itself through formal education, formed skills, as well as the perfection of the institutional environment, which should create incentives for the development of high-tech manufacturing industries. Overcoming the negative effects of the "resource curse" requires the will and systemic organizational efforts of the state to redirect resource rent to the development of modern industries, as well as assistance in their entry into foreign markets. But the problem here is the lack of interest of the state in improving the institutional environment in the presence of high natural resource rent, that is, there is a relationship between the availability of resource rent and imperfect institutions. The development of the ICT sector can be considered a positive trend in Ukraine, which could potentially prevent a sharp decline in the level of human capital development.

Keywords: innovative development; economic development; resource endowment; resource curse; institutional environment; human capital; manufacturing industry.

Table: 5. References: 31.

JEL Classification: O130; O170

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток сьогодні вважається одним із головних шляхів досягнення національними економіками достатнього рівня добробуту та продуктивності праці. Саме з цієї причини в міжнародному масштабі проводиться постійний моніторинг стану інноваційного розвитку країн (Європейське інноваційне табло [1], Глобальний індекс інновацій [2]). Згідно з європейським інноваційним таблом – 2020, приблизно дві третини економічного зростання Європи за останні десятиліття були забезпечені інноваціями, також дослідження та інновації є важливою частиною відповіді на кризу та будуть мати життєво важливе значення для підтримки стійкого відновлення Європи після пандемії коронавірусу [1]. Інноваційний потенціал є суттєвою домінантою конкурентоспроможності регіональних господарських систем [3].

Багато теорій економічного зростання, включно з класичним варіантом, називають природні ресурси одним із його чинників, завдяки використанню якого можна домогтися суттєвих успіхів, що проявляється насамперед як зростання ВВП [4]. З іншого боку, багато сучасних досліджень говорять про наявність феномену «ресурсного прокляття» та його негативний вплив на темпи економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам впливу ресурсного забезпечення країни на особливості її економічного та інноваційного розвитку присвячено багато публікацій як закордонних (Pellegrini L., Tasciotti L., Spartaco A., Entele B. R. [22], Entele B. R. [26]), так і вітчизняних учених, серед яких виділимо таких авторів: А. Гражевська [20], Г. Башнянин, Б. Шевчик [21], В. Липов [31], О. Могильний [27] та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У цьому дослідженні ми проводимо компаративний аналіз України, Білорусі та Казахстану для з'ясування, наскільки багатство країни на природні ресурси впливає на особливості її інноваційного розвитку. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що Україна також є багатою на ресурси країною, і неправильне їх використання може призвести до неправильного вибору пріоритетів розвитку, на основі яких можуть бути загальмовані подальші тенденції розвитку національної економіки.

Мета статті. Мета статті полягає в проведенні порівняльного аналізу України, Білорусі та Казахстану в контексті впливу їх ресурсного забезпечення на особливості інноваційного розвитку та подальшого напрацювання відповідних рекомендацій для вибору пріоритетних напрямів розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Для оцінки стану інноваційного розвитку аналізованих країн (України, Білорусі і Казахстану) у табл. 1 ми порівняли динаміку їхніх рейтингів згідно з Глобальним інноваційним індексом.

Таблиця 1

Порівняння динаміки рейтингів країн згідно Глобального інноваційного індексу, місце

<i>Країна</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>
Україна	43	47	45
Білорусь	86	72	64
Казахстан	74	79	77

Джерело: [5].

Як видно з табл. 1, Україна зі значним відривом лідирує на тлі Білорусі й Казахстану, посідаючи 43-47-е місце протягом 2018-2020 рр. Позначимо найбільш сильні сторони кожної країни. Так, Україна посідає перше місце у світі за критерієм «Корисні моделі за походженням / млрд ВВП у доларах за паритетом купівельної спроможності (ПКС)», третє – за критерієм «Жінки, що працюють із вченими ступенями, %», а також «Співвідношення учнів і вчителів у середній школі». Білорусь посідає перше місце в світі за критерієм «Створення мобільних додатків / млрд ВВП у доларах за ПКС» і друге – за критерієм «Жінки, що працюють із вченими ступенями, %». Найбільш сильною стороною Казахстану, згідно з Глобальним індексом інновацій, є критерій «Легкість захисту міноритарних інвесторів» (сьоме місце у світі).

Також ми провели аналіз інноваційного розвитку зазначених країн відповідно до їхніх національних статистик (табл. 2).

Згідно з табл. 2 Білорусь має істотну перевагу в показниках інноваційного розвитку. Зростає перевага Білорусі за показником питомої ваги інноваційно-активних організацій за 2016-2019 рр., причиною є як позитивна динаміка показника в Білорусі, так і негативна – в Україні. Відносно показника питомої ваги відвантаженої інноваційної продукції в загальному обсязі відвантаженої продукції, Білорусь має незаперечну перевагу через дуже низький показник в Україні. Також за показником питомої ваги витрат на інновації у ВВП, Україна лідирувала тільки в 2016 р., в наступні роки аналізу Білорусь також має перевагу. У статистиці Казахстану немає комплексного дослідження інновацій, а значення наявного показника (питомої ваги інноваційно-активних організацій), істотно нижче ніж у Білорусі та Україні.

Таблиця 2

Порівняння рівня інноваційного розвитку економік за даними національних статистик

Країна	2016	2017	2018	2019
Питома вага витрат на інновації у ВВП, %				
Україна	0,97	0,31	0,34	0,36
Білорусь	0,82	1,16	0,93	1,03
Питома вага інноваційно-активних організацій, у загальній кількості організацій, %				
Україна	18,9	16,2	16,4	15,8
Білорусь	20,4	21,0	23,3	24,5
Казахстан (Мангістауська область)	н.д.	3,5	4	3,4
Питома вага відвантаженої інноваційної продукції у загальному обсязі відвантаженої продукції, %				
Україна	–	0,7	0,8	1,3
Білорусь	16,3	17,4	18,6	16,6

Джерело: [6-9].

Мотивація підприємств до інноваційної діяльності виникає з особливостей їхньої спеціалізації. Так, витрати на інновації залежать від структури економіки й відображають те, за рахунок чого підприємства даної країни отримують прибуток. І найбільш яскраво спеціалізація країни проявляється в структурі її експорту [10]. Проаналізуємо основні показники експортної діяльності країн (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння показників експорту, 2019 р.

Показник	Значення
Україна	
Експорт товарів, млн дол.	50054,6
Експорт послуг, млн дол.	15628,9
Усього експорт, млн дол.	65683,5
Чисельність населення, млн осіб	41,9
Експорт, дол./особу	1567,6
Білорусь	
Експорт товарів, млн дол. США	32955,1
Експорт послуг, млн дол. США	8794,9
Усього експорт, млн дол. США	41750
Чисельність населення, млн осіб	9,408
Експорт, дол./особу	4437,7
Казахстан	
Всього експорт, млн дол. США	57723
Чисельність населення, млн осіб	18,6318
Експорт, дол./особу	3098,1

Джерело: розраховано автором за [6; 8; 11-13].

Отже, хоча Україна у 2019 р. має найкращий абсолютний показник загального експорту (65 683,5 млн дол. США), при розрахунку питомого експорту на одну особу Україна має показник, майже у 3 рази менший, ніж у Білорусі, та у 2 рази – нижчий за показник Казахстану. Але, крім кількісних показників, важливою є також якісна структура експорту країн (табл. 4). Для її оцінки ми проаналізували всі основні статті експорту кожної країни, що становлять понад 5 % у структурі експорту (щодо Казахстану зроблені деякі винятки).

Білорусь – країна, яка не має багатих природних ресурсів, її експорт можна охарактеризувати як результат розвитку переробної промисловості. Хоча в деяких статтях товарного експорту Білорусі неможливо відокремити експорт сировини від експорту товарів переробної промисловості. Україна славиться своїми чорноземами, однією з її конкурентних переваг також є вдале географічне розташування, що призвело її до переважного розвитку рослинництва і пов'язаних із ним галузей, а також транспортних послуг (включаючи трубопровідний транспорт). Якщо у 2019 р. експорт машин і устат-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

кування в Білорусі становить 18 % від її товарного експорту, то в Україні – лише 9 %. Особливістю Казахстану є великі запаси нафти, що призвело до спеціалізації експорту цієї країни виключно на продажу копалин (переважно сирової нафти і газу). Відзначимо, що Казахстан окремо не виділяє у статистиці експорт послуг.

Таблиця 4

Порівняльний аналіз основних статей експорту, 2019 р., млн дол США

Стаття експорту	2019, млн дол. США	Структура від загального експорту в 2019 р., %
Україна		
Експорт товарів, у т. ч.:	50054,6	100
Продукти рослинного походження	12914,5	25,8
Недорогоцінні метали та вироби з них	10255,7	20,5
Мінеральні продукти	4866,5	9,7
Жири та масла рослинного або тваринного походження	4732,2	9,5
Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання	4464,4	8,9
Готові харчові продукти	3220,4	6,4
Експорт послуг, у т. ч.:	15628,9	100
Транспортні послуги	9109,9	58,3
Послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги	2575,9	16,5
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	1640,2	10,5
Ділові послуги	1278,2	8,2
Білорусь		
Експорт товарів, у т. ч.:	32955,1	100
Мінеральні продукти	7079,3	21,5
Продукція хімічної промисловості, каучук (включаючи хімічні волокна та нитки)	6349,0	19,3
Машини, обладнання і транспортні засоби	5809,2	17,6
Продовольчі товари та сільськогосподарська сировина	5483,6	16,6
Чорні, кольорові метали та вироби з них	2402,4	7,3
Деревина та целюлозно-паперові вироби	1720,0	5,2
Експорт послуг, у т. ч.:	8794,9	100
Транспортні послуги	4027,8	45,8
Комп'ютерні, телекомунікаційні та інформаційні послуги	2392,5	27,2
Інші ділові послуги	1106,4	12,6
Будівельні послуги	679,0	7,7
Казахстан		
Експорт товарів, у т. ч.:	57723	100
Сира нафта	33563,1	58,1
Газ	2790,8	4,8
Мідь	2506,1	4,3

Джерело: розраховано автором за [6; 11-12; 14].

Таким чином, Україна й Казахстан змогли увійти на світовий ринок здебільшого завдяки сировинним товарам, що обмежило можливості їхнього економічного розвитку й зумовило недостатню зацікавленість підприємств у розвитку інновацій. Білорусь, навпаки, знайшла свої ніші на світовому ринку у сфері обробної промисловості, що дає можливість використовувати ефект зростаючої віддачі й послужило стимулом для підприємств розвиватися саме завдяки інноваційній діяльності.

Рівень розвитку і багатства країни зазвичай пов'язують зі ступенем інноваційності її економіки (рис. 1). При цьому виділяють розподіл інновацій на високий та низький рівні [15, с. 24], оскільки, наприклад, розвинуті країни світу у структурі інновацій мають близько 60 % радикальних інновацій у високотехнологічних сферах економіки і лише 10-12 % поліпшуючих інновацій у традиційних галузях [16, с. 39].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

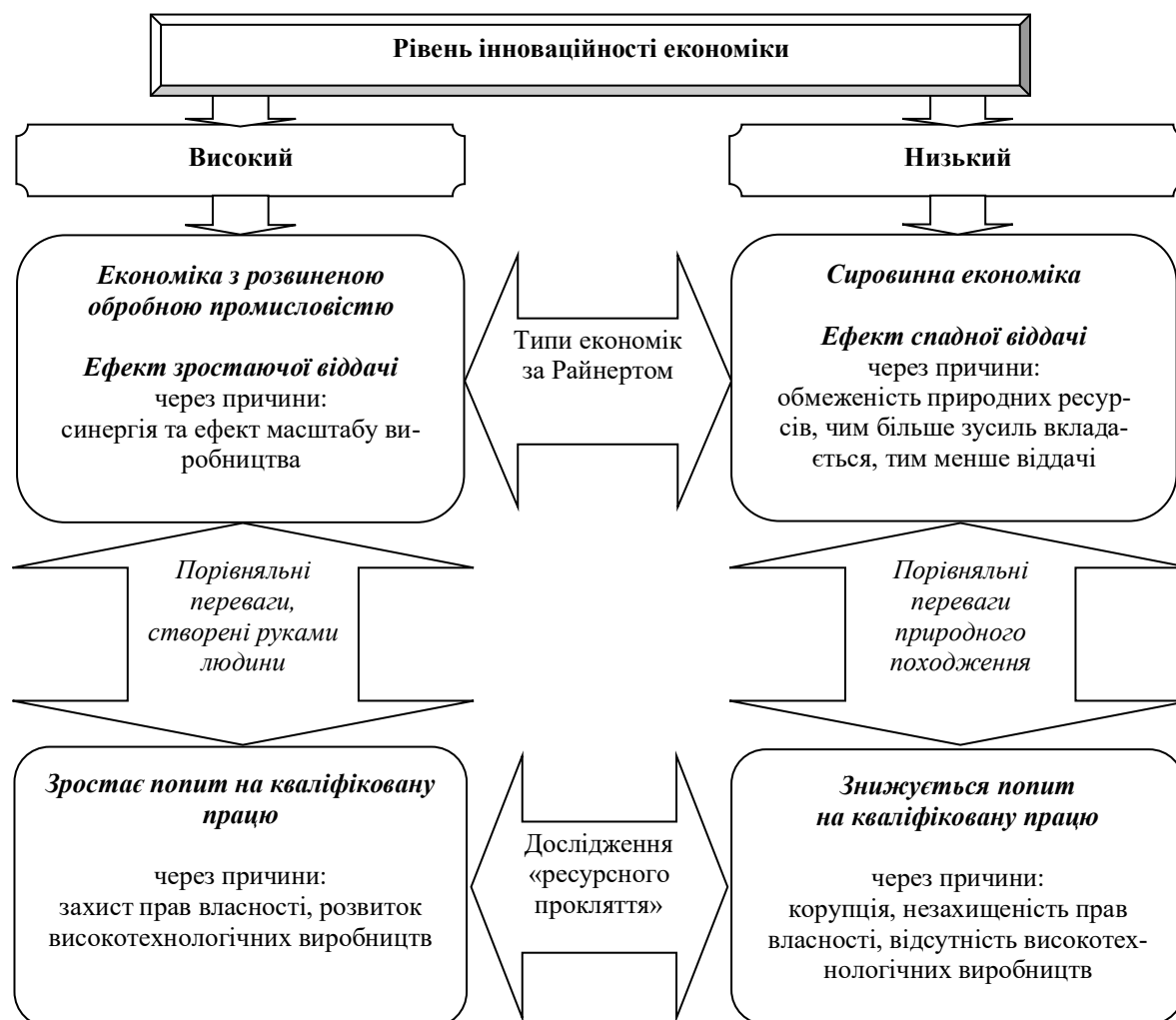

Рис. Зв'язок рівня інноваційності економіки з галузями, які в ній розвиваються
Джерело: розроблено автором за [15; 17; 24].

На думку Е. Райнерта [17], продуктивні інновації прямо впливають на рівень багатства країни через підвищення додаткової вартості виготовлених товарів і послуг. Крім того, він вказував на те, що інновації, які спроможні забезпечити ефект зростаючої віддачі, зазвичай створюються в обробній промисловості. На противагу цьому, виділяється сировинна економіка із спадною віддачею. Обмеженість природних ресурсів з часом призводить до того, що чим більше зусиль вкладатися в такі галузі, тим менше віддачі вони дають. Закон спадної віддачі стверджує, що якщо один виробничий фактор має природне походження (як у сільському господарстві або видобутку корисних копалин), то з часом збільшення вкладень капіталу або праці призведе до виробництва все меншої кількості продукції на одиницю праці або капіталу. При цьому виділяють спадну віддачу двох видів: 1) екстенсивна – коли виробництво розширюється за рахунок ресурсів гіршої якості; 2) інтенсивна – коли більше праці вкладатися в ту саму ділянку землі або інший фіксований ресурс. В обох випадках, збільшуючи виробництво, країна матиме меншу продуктивність.

Так, наприклад, для України одна з головних ніш на світовому ринку – це експорт пшениці (експортується 60 % вирощеної пшениці [18], рослинництво формує 25 % доходів від товарного експорту України [6]), і сьогодні вона вже зіштовхнулася з обмеженням кількості земель сільськогосподарського призначення (табл. 5).

Динаміка посівних площ України, 2015-2019 рр., тис. га

Рік	Сільськогосподарські культури, тис. га	У тому числі зернові та зернобобові культури, тис. га
2015	26901,8	14738,4
2016	27026,0	14401,2
2017	27585,2	14623,6
2018	27699,3	14839,4
2019	28000,8	15318,1
2019 / максимальне значення, %	100	100

Джерело: [19]

Як видно з табл. 5, на сьогодні Україна максимально використовує наявні посівні площі. Отже, можна констатувати досягнення «стелі» щодо використання цього ресурсу та суттєву залежність економіки України від природноресурсної ренти.

При аналізі рентної економіки існують два підходи: 1) увага фокусується на експортній спеціалізації країни, пов'язаній із постачанням сировини як основного товару, що є визначальною передумовою формування рентного статусу її господарства. Соціально-економічні наслідки функціонування такої економіки зазвичай пов'язуються із ситуаціями «ресурсної пастки», що породжує «голландську хворобу» та сприяє формуванню периферійного статусу економіки країни; 2) рентна економіка розглядається як залежна від сформованого в країні рентоорієнтованого інституційного середовища, при цьому підриваються стимули до інноваційної діяльності та уповільнюються темпи економічного зростання [20, с. 10].

«Ресурсне прокляття» – це парадокс «багатої країни з бідним населенням», що являє собою нездатність багатих на ресурси країн повноцінно отримувати економічну вигоду від їх використання. Виділяються такі негативні ефекти цього явища: «голландська хвороба», «гонитва за рентою» та політична корупція, що посилюють та самовідтворюють «пастку бідності» [21, с. 188]. У світовій практиці є багато підтверджень щодо реалізації саме такого сценарію розвитку.

Так, наприклад, дослідження Базілікати (одного з найбідніших районів Італії) на фактичних даних тривалістю понад 20 років показало, що відкриття та розробка великих нафтових родовищ не призвело ані до помітного покращення зайнятості, ані до підвищення рівня освіти, не покращилися також інші соціальні показники. У дослідженні зроблено висновок про негативну перспективу відносно потенціалу розвитку на основі ресурсів для неблагополучних регіонів у розвинутих країнах [22].

Основними причинами виникнення механізму «ресурсного прокляття» вважаються недостатній розвиток людського капіталу та недосконале інституційне середовище.

Так, щодо розвитку людського капіталу виділяють дві траєкторії економічного розвитку. У країнах із великими запасами природних ресурсів примітивний трудомісткий видобуток ресурсів змінюється поступово на дедалі більш капіталомісткий, розвиваються галузі, що переробляють ресурси. Країна експортує товари, пов'язані із сировиною, але частка доданої вартості в цих товарах поступово підвищується [23]. Однак на прикладі Казахстану можна стверджувати: при спробах розвивати нафтопереробну галузь її продукти не знаходять такого ж попиту на світовому ринку, як сира нафта. І якщо, наприклад, питома вага сирової нафти в експорті Казахстану становить близько 60 %, то нафтопродукти і мазут у 2019 р. є лідерами з-поміж експортних товарів Казахстану з часткою від загального експорту лише 1,8 % і 1,6 % відповідно [14].

І навпаки, у країнах, бідних на ресурси, спочатку розвиваються галузі, що вимагають багато праці й мало інших ресурсів. Поступово накопичення капіталу призводить до розвитку більш складних обробних галузей, де основними факторами виробництва є праця і капітал. Експорт такої країни, спочатку досить трудомісткий, надалі стає дедалі більш капіталомістким.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Вказані траєкторії відрізняються динамікою накопичення людського капіталу, що включає як формальний рівень освіти, так і розвиток необхідних навичок і умінь. В умовах багатих ресурсами економіки в добувних і обробних галузях капітал поступово заміщує працю і знижує її роль у виробництві. Проблема полягає у зниженні стимулів до інвестицій в людський капітал. В економіках, бідних на ресурси, у міру накопичення капіталу праця стає більш дефіцитною та дорогою, а тому у працівників є стимули набувати нові навички, що, у свою чергу, прискорює розвиток нових, більш прогресивних галузей обробної промисловості [23].

Недосконалість інститутів, а саме високий рівень корупції та низький рівень захисту прав власності, звичайно запобігає економічному розвитку країни. Наприклад, інвестиції в інфраструктуру допоможуть компаніям знизити витрати, але не гарантують дотримання права власності на зароблені прибутки; результатом може бути поява лише інфраструктурних об'єктів, без зростання інвестицій у сучасні виробництва. Якщо в країні через слабкий захист прав власності не з'являються високотехнологічні підприємства, інвестиції в людський капітал недоцільні через відсутність потенційних місць докладання кваліфікованої праці [24]. Проблема полягає в тому, що за наявності сировинної ренти у держави відсутні стимули до проведення реформ щодо підвищення ефективності державного апарату [23]. Тобто виникає своєрідний взаємозв'язок наявності сировинної ренти та недосконалих інститутів.

Вважається, що механізмом уникнення «ресурсного прокляття» є диверсифікація інвестицій, тобто переорієнтація використання отриманої на сировинному експорті валюти на перспективні високотехнологічні сегменти ринку, які будуть виступати драйверами економічного зростання [25]. Так, дослідження [26] показало, що навіть багаті ресурсами країни можуть досягти успіху, якщо в них є організації та послуги інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ). У ньому підтверджено існування ресурсного та інституціонального прокляття через наявність істотного негативного впливу показників достатку природних ресурсів та інституціональної неефективності на темпи економічного розвитку. Однак у таких країн є можливість уникнути даного явища при умові, що вони зможуть нарощувати людський капітал, впроваджувати послуги ІКТ та підвищувати якість інститутів. Політика, яка піклується про розвиток людського капіталу, якісних інститутів, впровадження та використання послуг ІКТ у країнах із ресурсним прокляттям, може допомогти їм уникнути негативних ефектів.

Також результати дослідження одинадцяти країн за 20 років [27] підтвердили гіпотезу ресурсного прокляття, оскільки більш висока рента за природні ресурси, як встановлено, запобігає економічному розвитку всіх досліджуваних країн. Навпаки, розвиток людського капіталу, фінансовий розвиток, індустріалізація, технологічні інновації синтезують економічне зростання. Ще більш важливо, розвиток людського капіталу повинен стати пріоритетом для перетворення прокляття природних ресурсів у благо для цих країн. Але, на нашу думку, якщо отримати прибуток можна за рахунок використання сировинної бази, то змінити ситуацію в бік розвитку інноваційної економіки можна тільки за рахунок організаційних зусиль держави.

З іншого боку, можна погодитись з думкою О. Могильного [28, с. 6], що розвиток сільського господарства України не є «прокляттям», проблеми лежать у сфері її інституційного розвитку. Потужний агроресурсний потенціал та надання у державній політиці пріоритетності аграрному сектору не є причиною відставання в економічному розвитку від світових лідерів. Наприклад, експортна орієнтованість аграрного сектору Нідерландів не завадила розвитку інноваційних технологій і тому, що ВВП на одну особу є одним із найбільших в ЄС.

США теж має високорозвинений аграрний (і енергетичний) сектор. Але зробити з США енергетичну (як і аграрну) супердержаву фізично неможливо просто тому, що США – це технологічна держава, і технології не поступляться своїм місцем, скільки б нафти (або аграрної продукції) там ні видобувалося (ні вирощувалося), це будуть продукти третього рівня за важливістю [29]. Таким чином, головна проблема України полягає у відсутності прагнення розвивати обробну промисловість через впровадження продуктивних і технологічних інновацій високого рівня.

Згідно з нашими дослідженнями [30] в Україні є проблема недостатньої ефективності переробної промисловості, про що свідчить незначна доля валової доданої вартості переробної промисловості у ВВП, та випереджальне інвестування переробної промисловості на фоні тих економічних результатів, що вона показує. Ці висновки разом з негативними тенденціями розвитку інноваційних процесів (табл. 2) дозволяють констатувати, що в національній обробній промисловості використовуються передусім цінні фактори конкурентоспроможності (що не дають можливості збільшити додану вартість у них) та не використовується потенціал продуктивних інновацій.

Але біфуркаційною точкою розриву «пастки бідності» є розвиток інтелекту та інновацій в обробній промисловості. Синергічний ефект економічного розвитку досягається за наявності трьох фундаментальних передумов: існування конкурентного ринку, базової соціальної інфраструктури та розвинутого людського капіталу [21, с. 186, 189]. Ключовою передумовою економічного розвитку країни є зміна умов отримання рентного доходу, коли зусиллями держави підприємницька ініціатива перенаправляється на створення інноваційних конкурентоспроможних продуктів, а також відбувається стимулювання і підтримка їх виходу на зовнішні ринки [31, с. 29].

Висновки і пропозиції. Отже, наше дослідження підтвердило зворотний зв'язок рівня забезпеченості країни ресурсами з темпами її інноваційного розвитку. Ця тенденція, що називається «ресурсним прокляттям», активно проявила себе на теренах України. Для її подолання необхідна воля та системні організаційні зусилля держави щодо перенаправлення рентного доходу на розвиток високотехнологічних виробництв обробної промисловості, а також допомога щодо виходу таких виробництв на зовнішні ринки. Позитивною тенденцією в Україні можна вважати розвиток сектора ІКТ, що в потенціалі може запобігти різкому зниженню рівня людського капіталу.

Список використаних джерел

1. European Innovation Scoreboard 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1158.
2. Global Innovation Index 2020. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/Home>.
3. Бутко М.П. Архітектура конкурентоспроможності регіонів України в контексті євроінтеграції : монографія. Київ : АМУ, 2016. 452 с.
4. Рудевська В. Еволюція теорій економічного зростання та чинники його оцінювання. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 2 (22). С. 18-30.
5. Explore economy profiles from the GII 2020. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-economy>.
6. Статистичний щорічник України за 2019 рік / за ред. І. Є. Вернера. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 465 с.
7. Наука и инновации, статистика Беларуси. URL: <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/nauka-i-innovatsii>.
8. Динамика основных социально-экономических показателей Казахстана. URL: <https://stat.gov.kz/official/dynamic>.
9. Об инновационной деятельности предприятий в Мангистауской области за 2017-2019 годы. URL: <https://stat.gov.kz/search/item/ESTAT134896>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

10. Повная С. В. Сравнение результатов инновационной деятельности Беларуси и Украины. *Проблемы социально ориентированного инновационного развития белорусского общества и профсоюзы* : материалы XXV Международной научно-практической конференции (5 февраля 2021г.) / Гомельский филиал Международного университета «МИТСО»; под общ ред С.Д.Колесникова. Гомель, 2021. С. 83-85.

11. Товарная структура экспорта Беларуси в 2019 г. URL: <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya>.

12. Внешняя торговля услугами, статистика Беларуси. URL: <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya/vneshnyaya-torgovlya-uslugami>.

13. Численность населения Беларуси на 1 января 2020 г. URL: https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/ssrd-mvf_2/natsionalnaya-stranitsa-svodnyh-dannyh/naselenie_6/chislennost-naseleniya1_yan_poobl/.

14. Ассоциация финансистов Казахстана. Доля нефти в структуре казахстанского экспорта снизилась до 58% по итогам 2019 года. URL: <http://www.afk.kz/ru/analytics/monitor-mnerk/dolya-nefti-v-strukture-kazaxstanskogo-eksporta-snizilas-do-58-po-itogam-2019-goda.html>.

15. Повна С. Організаційний механізм розробки і впровадження інновацій, використання його в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3(15). С. 23-30.

16. Петрина М. Базові умови створення інноваційної моделі розвитку економіки України. *Економіка України*. 2006. № 8. С. 35-40.

17. Райнерт Э. С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / пер. с англ. Н. Автономовой ; под ред. В. Автономова; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. Москва : Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2011. 384 с.

18. Элеваторы Украины – обзор рынка в 2019 году. РБК-Украина. URL: [HTTTPS://MARKETING.RBC.UA/NEWS/03.10.2019/10241#:~:TEXT=%D0%92%202017-2019%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%85%20%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE,%D0%BF%D0%BE%20%D1%81%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8E%20%D1%81%202017%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC](https://MARKETING.RBC.UA/NEWS/03.10.2019/10241#:~:TEXT=%D0%92%202017-2019%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%85%20%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE,%D0%BF%D0%BE%20%D1%81%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8E%20%D1%81%202017%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC).

19. Статистичний збірник «Регіони України» 2019. Частина II / за ред. І. Вернера ; Державна служба статистики України. Київ, 2020. 640 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/12/Reg_U%20%D0%86%D0%86.pdf.

20. Гражевська А. О. Теоретико-методологічні новації інституціоналізму в дослідженні рентах відносин. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2015. Вип. 730-731. Економіка. С. 8-11. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

21. Башнянин Г. І., Шевчик Б. М. «Пастка бідності» та економічний орієнталізм. 2018. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

22. Pellegrini, L., Tasciotti, L., Spartaco, A. A regional resource curse? A synthetic-control approach to oil extraction in Basilicata, Italy. *Ecological Economics*. 2021. № 185. URL: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0921800921000999?token=4C628616EFE3EE9CE132469625CB72BB1BF47E791FA651385D171864C8CBA6509A0131D3C2343CF786029719127B0D06&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210414103805>.

23. Фактор «ресурсное проклятие» / БРИИК. URL: <http://www.briik.ru/index.php/factory/resursnoe-proklyatie>.

24. Любимов И.Л. Может ли ресурсное проклятие стать благом для российской экономики? *Russian Journal of Entrepreneurship*. 2016. Т. 17, № 10. С. 1265–1274. DOI: 10.18334/rp.17.10.35292.

25. Лир В. Поиск антидота от «голландской болезни». *Зеркало недели*. 6-12 апреля 2019 г. № 13. URL: https://zn.ua/energy_market/resursnoe-proklyatie-313986_.html.

26. Entele B. R. Impact of institutions and ICT services in avoiding resource curse: lessons from the successful economies. *Helion*. 2021. № 7. URL: www.cell.com/helion.

27. Syed Rahim, Muntasir Murshed, Sukru Umarbeyli, Dervis Kirikkaleli, Mahmood Ahmad, Muhammad Tufail, Salman Wahab. Do natural resources abundance and human capital development promote economic growth? A study on the resource curse hypothesis in Next Eleven countries. *Resources, Enviroment and Sustainability*. 2021. № 4. URL: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/>

S2666916121000050?token=C1A5DFE94940DC9936A3686405D4DD6D25E984D52530486486F88266EE5B8139B956316A1DEF078175E005A2E1F58CA3&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210414103536.

28. Могильний О. М. Аграрна економіка України: «ресурсне прокляття» чи локомотив розвитку? *Агросвіт*. 2015. № 5. С. 3-10.

29. Кошкин П. Россия и «ресурсное проклятие»: когда действия режима контрпродуктивны для экономики / Форбс. URL: <https://www.forbes.ru/kompanii/342131-rossiya-i-resursnoe-proklyatie-kogda-deystviya-rezhima-kontrproduktivny-dlya>.

30. Повна С. В. Аналіз стану інвестування в Україні як засобу розвитку підприємств та структурних перетворень в економіці. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. №2 (22). С. 63-71.

31. Липов В. В. Конкурентная стратегия развития Украины в условиях глобализации. *Экономика Украины*. 2018. № 3(668). С. 21-35.

References

1. European Innovation Scoreboard 2020. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1158.

2. Global Innovation Index 2020. <https://www.globalinnovationindex.org/Home>.

3. Butko, M. P. (2016). *Arkhitektonika konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrainy v konteksti yevrointehratsii [Architectonics of competitiveness of the regions of Ukraine in the context of European integration]*. AMU.

4. Rudevskaya, V. (2020). Evoliutsiia teorii ekonomichnoho zrostantia ta chynnyky yoho otsiniuvannia [Evolution of theories of economic growth and factors of its estimation]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinni – Problems and prospects of economics and management*, (2(22)), pp. 18-30.

5. Explore economy profiles from the GII 2020. <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-economy>.

6. Verner, I. Ie. (2020). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2019 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2019]*.

7. *Nauka i innovatsii statistika Belarusi [Science and innovation, statistics of Belarus]*. <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/nauka-i-innovatsii/>.

8. *Dinamika osnovnykh sotsialno-ekonomicheskikh pokazatelei Kazakhstana [Dynamics of the main socio-economic indicators of Kazakhstan]*. <https://stat.gov.kz/official/dynamic>.

9. *Ob innovatsionnoi deiatelnosti predpriatii v Mangistauskoii oblasti za 2017-2019 gody [On the innovative activity of enterprises in the Mangystau region for 2017-2019]*. <https://stat.gov.kz/search/item/ESTAT134896>.

10. Povna, S. V. (2021). Sravnenie rezultatov innovatsionnoi deiatelnosti Belarusi i Ukrainy [Comparison of the results of innovation activities of Belarus and Ukraine]. In *Problemy sotsialno orientirovannogo innovatsionnogo razvitiia belorusskogo obshchestva i profsoiuzu materialy XXV Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii 5 fevralia 2021g – Problems of socially oriented innovative development of the Belarusian society and trade unions: materials of the XXV International scientific and practical conference* (February 5). Gomel.

11. *Tovarnaia struktura eksporta Belarusi v 2019 g. [Commodity structure of Belarus exports in 2019]*. <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya/>.

12. *Vneshniaia torgovlia uslugami statistika Belarusi [Foreign trade in services, statistics of Belarus]*. <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya/vneshnyaya-torgovlya-uslugami/>.

13. *Chislennost naseleniia Belarusi na 1 ianvaria 2020 g [Population of Belarus as of January 1, 2020]*. https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/ssrd-mvf_2/natsionalnaya-stranitsa-svodnyh-dannyh/naselenie_6/chislennost-naseleniya1_yan_poobl/.

14. *Assotsiatsiia finansistov Kazakhstana Dolia nefi v strukture kazakhstanskogo eksporta snizilas do 58 po itogam 2019 goda [Association of Financiers of Kazakhstan. The share of oil in the structure of Kazakhstan's exports decreased to 58% at the end of 2019]*. <http://www.afk.kz/ru/analytics/monitor-mnerk/dolya-nefti-v-strukture-kazakhstanskogo-eksporta-snizilas-do-58-po-itogam-2019-goda.html>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

15. Povna, S. (2018). Orhanizatsiyni mekhanizm rozrobky i vprovadzhennia innovatsii, vykorystannia yoho v Ukraini [Organizational mechanism of development and implementation of innovations, its use in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(15)), pp. 23-30.

16. Petryna, M. (2006). Bazovi umovy stvorennia innovatsiinoi modeli rozvytku ekonomiky Ukrainy [Basic conditions for creating an innovative model of economic development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, (8), pp. 35-40.

17. Raynert, E. S. (2011). *Kak bogatyie stranyi stali bogatyimi, i pochemu bednyie stranyi ostayutsya bednyimi* [How rich countries became rich, and why poor countries remain poor]. Izd. dom Gos. un-ta – Vyisshy shkolyi ekonomiki.

18. RBK-Ukraina (n.d.). *Elevatory Ukrainy - obzor rynku v 2019 godu* [Elevators in Ukraine - market overview in 2019]. [HTTPS://MARKETING.RBC.UA/NEWS/03.10.2019/10241#:~:TEXT=%D0%92%202017-](https://MARKETING.RBC.UA/NEWS/03.10.2019/10241#:~:TEXT=%D0%92%202017-2019%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%85%20%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE,%D0%BF%D0%BE%20%D1%81%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8E%20%D1%81%20217%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC)

[2019%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%85%20%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE,%D0%BF%D0%BE%20%D1%81%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8E%20%D1%81%20217%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC.](https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0921800921000999?token=4C628616EFE3EE9CE132469625CB72BB1BF47E791FA651385D171864C8CBA6509A0131D3C2343CF786029719127B0D06&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210414103805)

19. Verner, I. (2020). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2019. Chastyna II* [Statistical collection "Regions of Ukraine" 2019. Part II]. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/12/Reg_U%20%D0%86%D0%86.pdf.

20. Hrazhevskaya, A. O. (2015). Teoretyko-metodolohichni novatsii instytutsionalizmu v doslidzhenni rentnykh vidnosyn [Theoretical and methodological innovations of institutionalism in the study of rent relations]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu – Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, 730-731, pp. 8-11. <http://www.irbis-nbu.gov.ua/>.

21. Bashnianyn, H. I., Shevchyk, B. M. (2018). «Pastka bidnosti» ta ekonomichniy oriientalizm [The «poverty trap» and economic orientalism]. <http://www.irbis-nbu.gov.ua/>.

22. Pellegrini, L., Tasciotti, L., Spartaco, A. (2021). A regional resource curse? A synthetic-control approach to oil extraction in Basilicata, Italy. *Ecological Economics*, (185). <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0921800921000999?token=4C628616EFE3EE9CE132469625CB72BB1BF47E791FA651385D171864C8CBA6509A0131D3C2343CF786029719127B0D06&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210414103805>.

23. BRIIK. (n.d.). Faktor resursnoe proklyatie [The resource curse factor]. <http://www.briik.ru/index.php/factory/resursnoe-proklyatie>.

24. Liubimov, I. L. (2016). Mozhet li resursnoe proklyatie stat blagom dlia rossiiskoi ekonomiki? [Could the resource curse be a boon for the Russian economy?]. *Russian Journal of Entrepreneurship*, 17(10), pp. 1265–1274. DOI: 10.18334/rp.17.10.35292.

25. Lir, V. (2019). Poisk antidota ot gollandskoi bolezni [Search for an antidote for «Dutch disease»]. *Zerkalo nedeli – Mirror of the week*, (13). https://zn.ua/energy_market/resursnoe-proklyatie-313986.html.

26. Entele, B. R. (2021). Impact of institutions and ICT services in avoiding resource curse: lessons from the successful economies. *Helion*, (7). www.cell.com/helion.

27. Syed Rahim, Muntasir Murshed, Sukru Umarbeyli, Dervis Kirikkaleli, Mahmood Ahmad, Muhammad Tufail, Salman Wahab (2021). Do natural resources abundance and human capital development promote economic growth? A study on the resource curse hypothesis in Next Eleven countries. *Resources, Enviroment and Sustainability*, (4). <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2666916121000050?token=C1A5DFE94940DC9936A3686405D4DD6D25E984D52530486486F88266EE5B8139B956316A1DEF078175E005A2E1F58CA3&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210414103536>.

28. Mohylnyi, O. M. (2015). Ahrarna ekonomika Ukrainy: «resursne prokliattia» chy lokomotyv rozvytku? [Ukraine's agrarian economy: a «resource curse» or a locomotive of development?]. *Ahrosvit – Agrosvit*, (5), pp. 3-10.

29. Koshkin, P. (2017). Rossiia i resursnoe proklyatie kogda deistviia rezhima kontrproduktivny dlia ekonomiki [Russia and the "resource curse": when the actions of the regime are counterproductive for the economy]. *Forbs*. <https://www.forbes.ru/kompanii/342131-rossiya-i-resursnoe-proklyatie-kogda-deystviya-rezhima-kontr-produktivny-dlya>.

30. Povna, S. V. (2020). Analiz stanu investuvannia v Ukraini yak zasobu rozvytku pidpriemstv ta strukturnykh peretvoren v ekonomitsi [Analysis of the state of investment in Ukraine as a means of enterprise development and structural changes in the economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(22)), pp. 63-71.

31. Lipov, V. V. (2018). Konkurentnaia strategiiia razvitiia Ukrainy v usloviakh globalizatsii [Competitive development strategy of Ukraine in the context of globalization]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, (3(668)), pp. 21-35.

Повна Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Povna Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka St., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: svitlanapovna@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0654-9868>

Researcher ID: G-9355-2016